

An orange-colored map of Tønder Kommune is centered on the page. The map has a rough, torn-edge appearance. Overlaid on the map is the title text in blue.

SCREENING AF
KULTURMILJØER
TØNDER
KOMMUNE

PROJEKTTEAM

Mogens A. Morgen
Simon Ostenfeld Pedersen
Nina Ventzel Riis
Martin Weihe Esbensen
Mo Michelsen Stockholm Krag
Amal Abdi Ashur
Teresa Østergaard Pedersen
Anne Sofie Blegvad
Mette Boisen Lyhne

Projektet udføres af Arkitektskolen Aarhus med støtte fra Realдания. Rapporten må ikke gengives, undtagen i sin helhed, uden godkendelse fra Arkitektskolen Aarhus.

FORORD

Arkitektskolen Aarhus sætter med projektet *Umistelige Kulturmiljøer i Danmarks Yderområder* fokus på kulturmiljøer og bebyggede helheder i Danmark. Med en screening, der skal udvælge særligt værdifulde kulturmiljøer, er formålet med projektet at pege på de værdier og udviklingspotentialer, som den byggede kulturarv rummer.

Kulturmiljøer handler ikke blot om bevaring, men skal have værdi for mennesker i dag. De fysiske spor i kulturmiljøerne fortæller stedspecifikke og ofte kraftfulde historier, som potentielt kan styrke lokale erhverv og tiltrække turister og tilflyttere, såfremt deres fortællekraft aktiveres og aktualiseres.

Projektets ambition er at tilvejebringe et strategisk og metodisk overblik, hvormed kommunerne kan identificere kulturmiljøernes værdier. De lokale fortællinger synliggøres og bliver derved et redskab til at aktivere kulturmiljøerne som en ressource for udvikling i kommunerne.

Gennem en dialogbaseret proces med de kommuner som Arkitektskolen Aarhus har besøgt, er der udviklet en metode til Screening af Kulturmiljøer (SAK). Målet er at tilvejebringe et håndterbart redskab, der på enkel vis kan anvendes af kommunerne, som er myndighed på kulturmiljøområdet.

Den byggede kulturarv i Danmark rummer store bygningskulturelle værdier med mange spændende kulturhistoriske fortællinger. Det er målet med projektet at sætte disse fortællinger i spil for at udnytte kulturmiljøernes store iboende potentialer.

Mogens A. Morgen
Professor, arkitekt MAA

Simon Ostenfeld Pedersen
Projektleder, cand.mag,
chefkonsulent

SCREENING AF KULTURMILJØER I DANMARKS YDEROMRÅDER

Umistelige Kulturmiljøer i Danmarks Yderområder har gennemført en strategisk screening af kulturmiljøer i 22 af landets kommuner. Hertil har Arkitektskolen Aarhus udviklet et enkelt metodisk værktøj til at værdisætte og prioritere kulturmiljøerne. Værktøjet, der er koordineret med andre danske og internationale værdisætningsmetoder, er udviklet med henblik på en generel anvendelse – også af andre end de i projektet omfattede kommuner.

En stor del af de udpegede kulturmiljøer er allerede kortlagt og beskrevet. Blandt andet i de tidligere Kommuneatlas, der senere blev kaldt både Kulturmiljøatlas og Kulturarvsatlas, i perioden 1990-2007, samt i regionplaner udført af de tidligere amter.

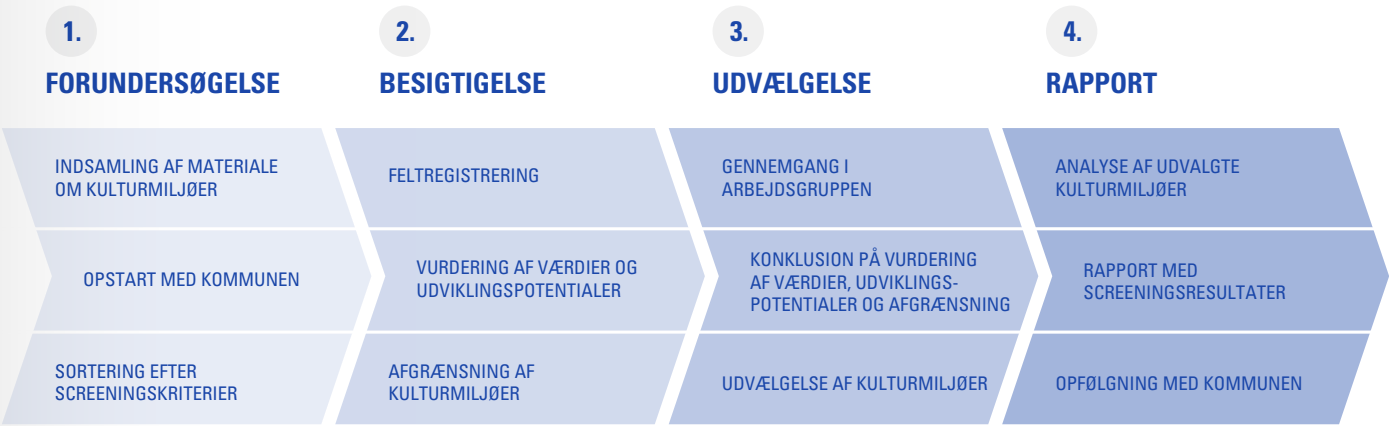
Screeningsmetoden kombinerer de eksisterende registreringer med besigtigelser af kulturmiljøerne, som de foreligger i dag. Kulturmiljøerne vurderes ved en værdisætning af deres kulturhistoriske værdi, arkitektoniske værdi og integritetsværdi. På baggrund heraf vurderes kulturmiljøernes samlede fortællerværdi, der danner grundlag for en udvælgelse og prioritering. Heri indgår også en stillingtagen til kulturmiljøernes egenskaber for at fremme turisme, bosætning, erhverv og kulturformidling, som kan udgøre et udviklingspotentiale i kommunerne.

Den viden, der foreligger i kommunerne og museerne er en integreret del af arbejdsgrundlaget. Indledningsvis gennemgås den eksisterende kommuneplans udpegning af kulturmiljøer i dialog med kommune og museum. Formålet er at afdække kulturmiljøernes status; hvilke af dem, er der særligt fokus på i den kommunale planlægning og

strategi og er der eventuelt væsentlige kulturmiljøer, som af forskellige årsager ikke er udpegede, men som alligevel bør indgå i screeningen. Dialogen tager også stilling til, om nogle kulturmiljøer helt bør udgå på grundlag af projektets fastlagte screeningskriterier eller af andre omstændigheder.

Metoden er udviklet løbende igennem projektet i dialog med kommuner, museer og andre interessenter.

METODE TIL SCREENING AF KULTURMILJØER (SAK)

SCREENINGSKRITERIER

- 1) Kulturmiljøet skal være udpeget, eller kunne overvejes som udpegning, i kommunen
- 2) Kulturmiljøet skal indeholde et bebygget miljø eller helhed (ikke enkeltstående bygninger, monumenter, gravhøje, ruiner, voldsteder, diger eller lign.)
- 3) Kulturmiljøet skal rumme en bærende fortælling, der kan opleves på stedet gennem synlige spor

RAPPORTENS INDHOLD

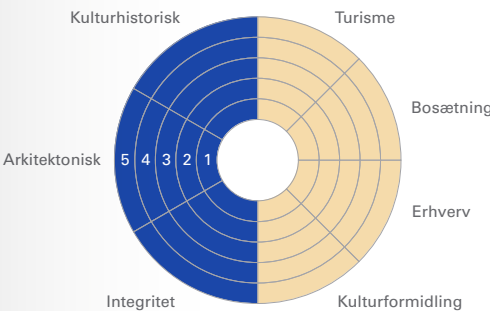
Denne rapport indeholder et skema over kommunens kulturmiljøer, kort- og billedmateriale samt løbsblade for hvert af de 3-5 udvalgte kulturmiljøer i kommunen. Skemaet sammenfatter vurderingen af det enkelte kulturmiljøes værdier og udviklingspotentialer:

KULTURMILJØETS VÆRDIER skal være aflæselige i dag og baserer sig på en vurdering af følgende tre værdiparametre, der rangeres fra 1 til 5, hvor 1 er lavest og 5 højest:

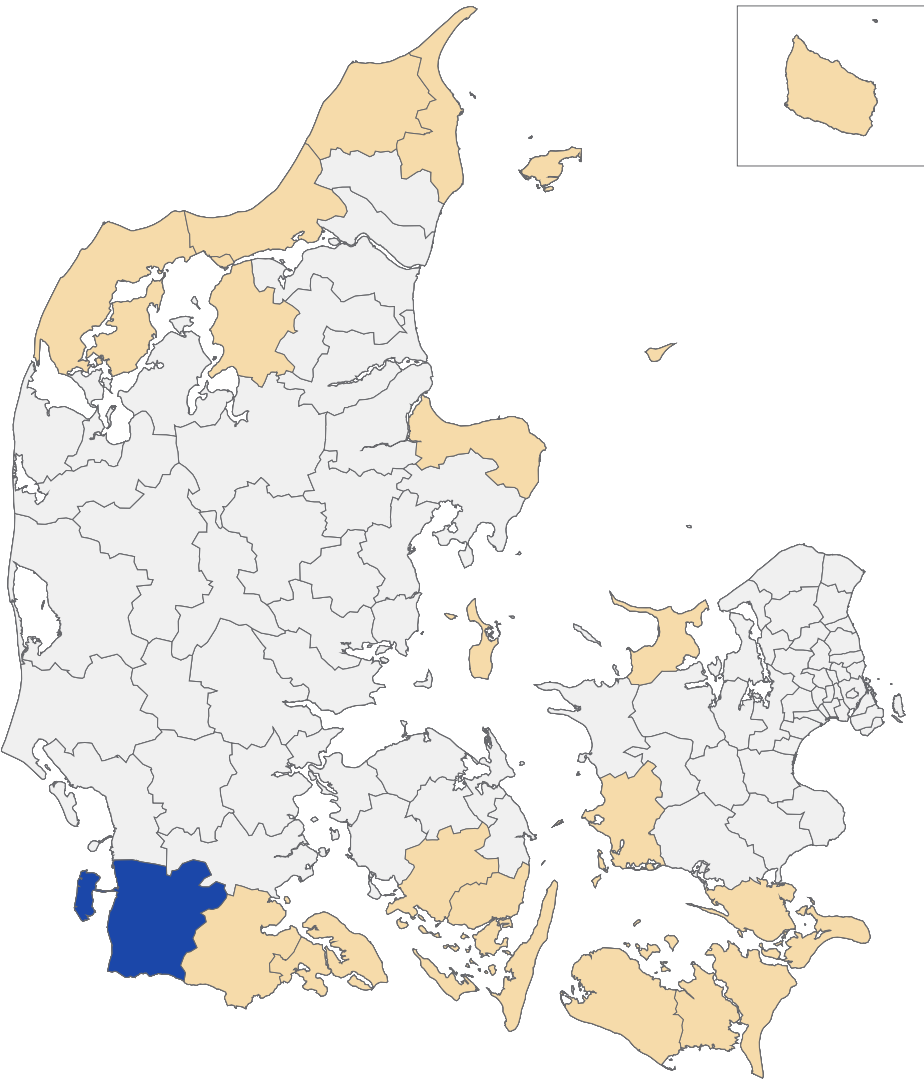
- **Kulturhistorisk værdi:** Hvordan vurderes kulturmiljøets historiske betydning og kulturhistoriske fortællerværdi?
- **Arkitektonisk værdi:** Hvordan vurderes kulturmiljøets rumlige, formmæssige og arkitektoniske kvaliteter?
- **Integritetsværdi:** Hvordan vurderes kulturmiljøets helhed og sammenhæng?

KULTURMILJØETS UDVIKLINGSPOTENTIALER er en perspektivering, der vurderer kulturmiljøets udviklingspotentialer ud fra følgende fire kategorier, der rangeres fra 1 til 5, hvor 1 er lavest og 5 er højest:

- **Turisme:** Har kulturmiljøet udviklingspotentiale for at fremme turisme og turismerelaterede virksomheder?
- **Bosætning:** Har kulturmiljøet udviklingspotentiale for at rumme bosætning eller motivere egnstilflytning?
- **Erhverv:** Har kulturmiljøet udviklingspotentiale for at rumme virksomheder eller tiltrække og fremme erhverv?
- **Kulturformidling:** Har kulturmiljøet særlige udviklingspotentialer inden for formidling af kulturoplevelser eller aktivering af stedets fortælling?

PROJEKTETS AFGRÆNSNING
AF YDEROMRÅDER

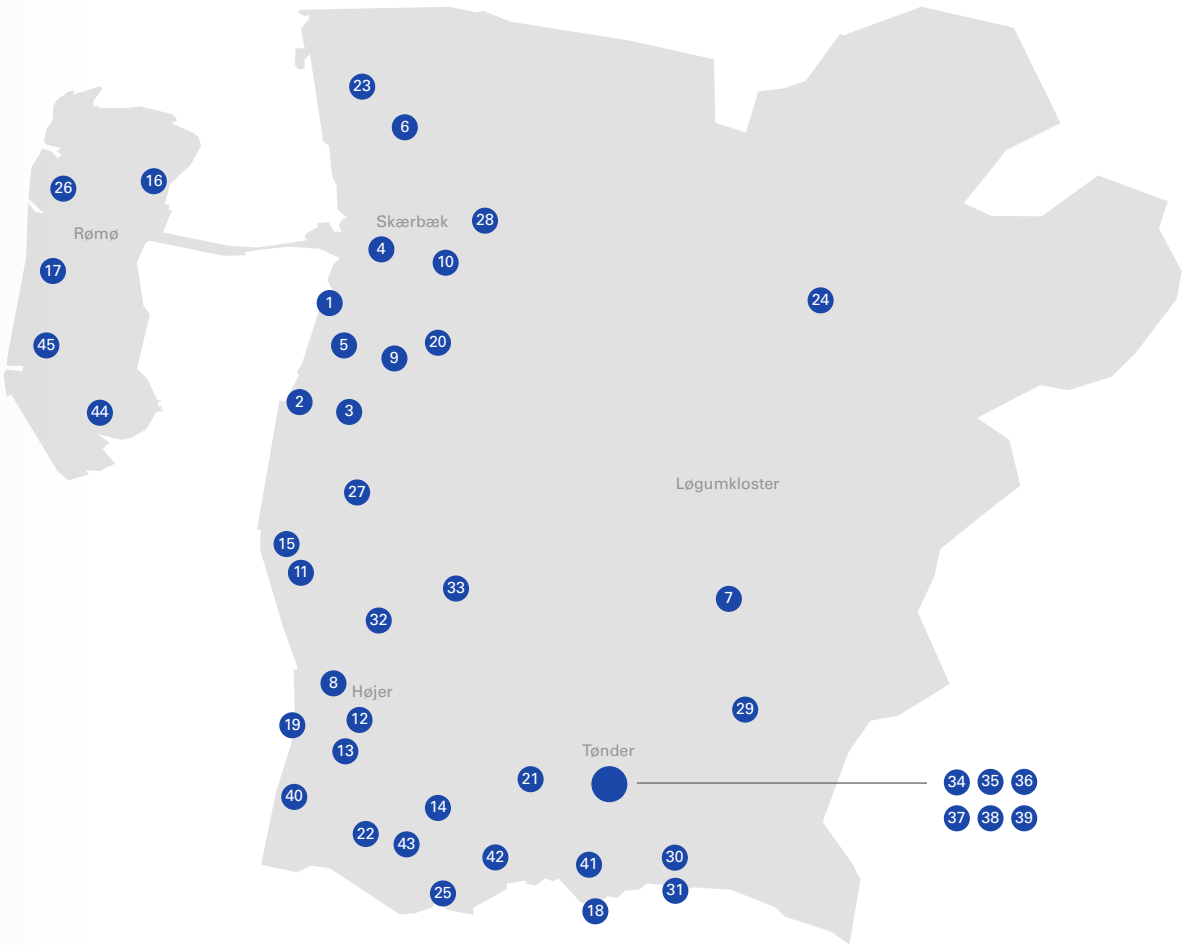

På kortet ses de 22 kommuner, der gennemgås i projektet

Der findes ingen officiel definition af "yderområder" i Danmark, men der anvendes skiftende kriterier til afgrænsning i forskellige sammenhænge. I dette projekt forstås "yderkommuner" som de kommuner, der optræder som sådan i alle de følgende fire sammenhænge: LAG-programmet, De Økonomiske Råd, De Regionale Vækstfora samt SKAT.

SCREENEDE KULTURMILJØER
I TØNDER KOMMUNE

(se skemaet næste side)

Region:	Syddanmark
Kommunenummer:	550
Indbyggertal:	37.904 (2016)
Største by:	Tønder (7.587 indbyggere i 2016)
Kulturmiljøer:	ITønder Kommune er der på besigtigelsestidspunktet udpeget 45 kulturmiljøer, som indgår i Kommuneplan 2009-2021 og som er listet i PlansystemDK. Der er udgivet kommuneatlas for de tidligere kommuner Tønder (1993) og Løgumkloster (1999) samt Vadehavet Kulturarvsatlas (2007), der dækker de tidligere kommuner Højer og Tønder.

BESIGTIGELSESSKEMA

Værdisætningen og potentialevurderingen baserer sig på en vurdering fra 1 (lavest) til 5 (højest) på de forskellige parametre

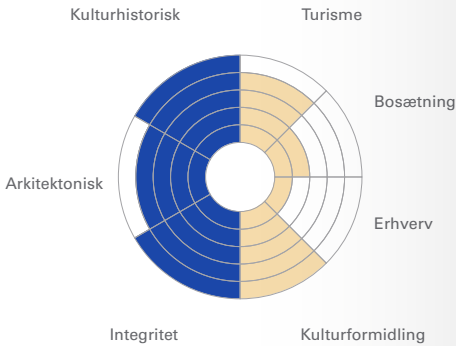
● VÆRDISÆTNING ● POTENTIALEVURDERING

1 BALLUM-ASTRUP DIGE

Ballum-Astrup Dige er opført 1914-1919 med en længde på 9,9 km. Slusebygning og slusemesterbolig er opført samtidig med diget i hjemstavnsstil præget af Bedre Byggeskik-bevægelsen.

Kulturmiljøet er smukt integreret i Ballum-marsken og udgør en fin helhed med stor landskabelig og arkitektonisk værdi. Diget og dets bebyggelse er i fin bevaringsstand. Slusemesterboligen er indrettet som kro.

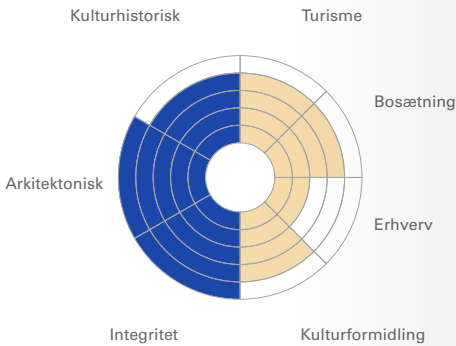

2 VESTERENDE BALLUM

Kirkelandsby ved gestranden med højt-beliggende kirke og et unikt landsbymiljø omkring kirkegården, hvor husene er sammenbygget med stendiget. Mod vest er der kig til Vadehavet mellem husene.

Landsbyens bebyggelse er velbevaret. Vesterende Ballum har modtaget fondsstøtte til restaurering af mange af landsbyens huse og gårde. Der er udarbejdet en bevarende lokalplan for landsbyen.

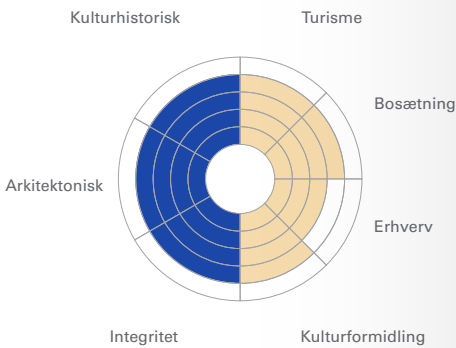

3 ØSTERENDE BALLUM

Østerende Ballum har en åben bebyggelsesstruktur med fritliggende gårde på kanten af gestranden, der giver landsbyens bebyggelse en tæt sammenhæng med det omkringliggende marsklandskab.

Landsbyens gårde er velbevarede. Østerende Ballum har modtaget fondsstøtte til restaurering af flere af landsbyens gårde. Der er udarbejdet en bevarende lokalplan for landsbyen.

● VÆRDISÆTNING ● POTENTIALEVURDERING

4

BALLUMMARSKEN
Udgår pga. screeningskriterierne.

5

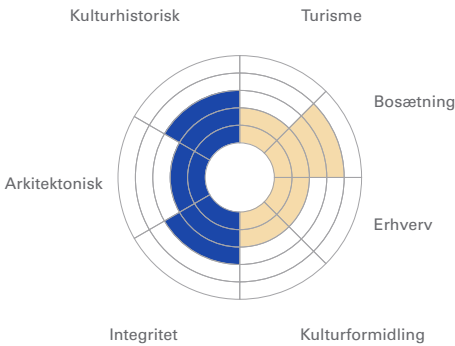
BALLUMMARSKEN VED MISTHUSUM
Udgår pga. screeningskriterierne.

6 BRØNS

Landsby med eksempler på vestslesvigsk byggeskik fra 1700 og 1800-tallet omkring kirken. Mod øst har byen karakter af stationsby med bebyggelse fra omkring år 1900 med Jugend-stiltræk.

Oplevelsen af landsbyens oprindelige bebyggelse sløres af nyere parcelhuse, der er opført mellem den ældre bebyggelse. Samtidig deler landevejen byen i to. Den gamle mølle øst for byen er under renovering.

7

DRAVED SKOV - KONGENS MOSE
Udgår pga. screeningskriterierne.

● VÆRDISÆTNING

● POTENTIALEVURDERING

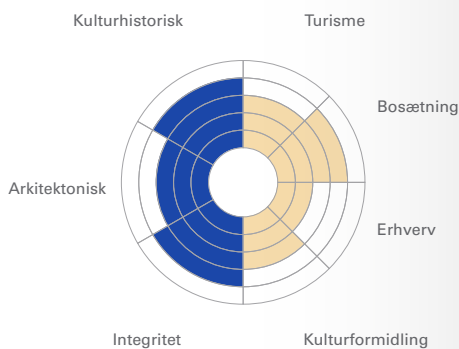
8

EMMERLEV, EMMERLEV KIRKE OG HØJKRO

Langstrakt vejkllyngeby bestående af spredte småhuse og enkelte velbevarede gårde. Fra landsbyen er der fine kig mod nordøst til kirken, der ligger ved Højkro ud til landevejen.

Landsbyens bebyggelse er overordnet i fin bevaringsstand. Det er vigtigt at bevare landsbyens kig til kirken. Højkro er bygningsfredet, men kroens bygninger står tomme og er i fare for at forfalde.

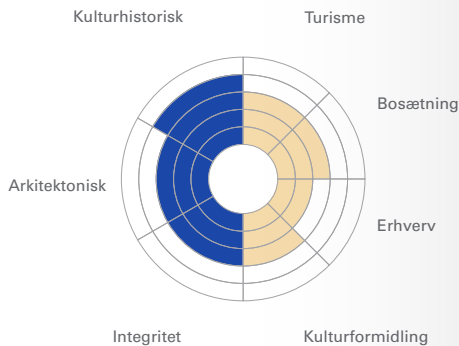
9

FORBALLUM

Landsby med tre grundmurede gårde fra 1700-1800-tallet beliggende på et sammenbygget, middelalderligt fællesværft på en kunstigt udvidet geest-knold i det flade marsklandskab.

Gårdene er rimelig velbevarede og der er en tydelig afgrænsning mellem værftet og det flade marsklandskab. Oplevelsen af den samlede værftsbebyggelse understreges af bevoksningen omkring gårdene.

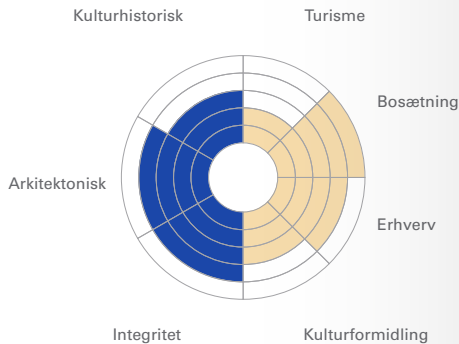
10

HJEMSTED

Landsby syd for Skærbæk med fire gårde i vestslesvigsk byggeskik beliggende på kanten mellem geesten og Husum enge.

De oprindelige gårde fremstår velbevarede med en høj grad af autenticitet. Oplevelsen af gårdenes landskabelige placering på kanten af Huseum Enge, sløres af gårdenes nyere udbygninger mod syd og den trafikerede Hjemstedvej mod nord.

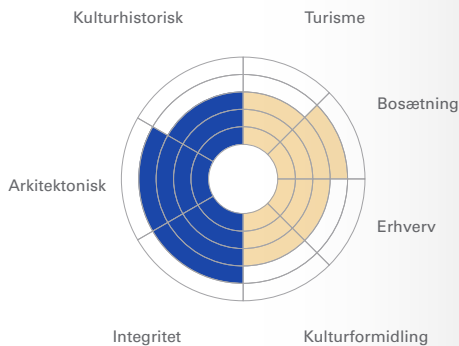
11

HJERPSTED

Vejklyngelandsby, beliggende på bakkekø tæt ved Vadehavet, med stråtakte huse og gårde omgivet af tæt beplantning og en tydelig afgrænsning til det åbne land. Fritliggende kirke vest for byen tæt på kysten.

Byen har en intakt bebyggelsesstruktur med mange velbevarede huse og gårde med tækkede tage og lav, lægivende beplantning. Tilsammen udgør elementerne en fin, sammenhængende helhed.

● VÆRDISÆTNING

● POTENTIALEVURDERING

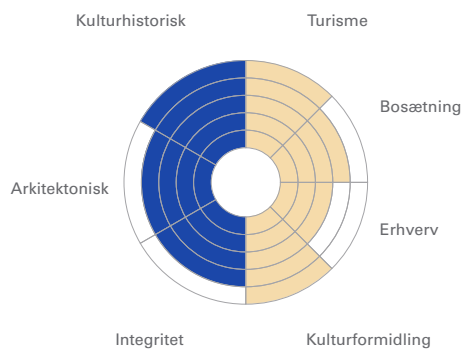
12

HØJER FLÆKKE

Byen i Tøndermarsken fungerede som bindeled mellem byerne mod øst og Højer Dige og Sluse. Højer bykerne har en del vestslesvigske huse og gårde i de brolagte gader. I 1900-tallet udviklede byen sig med industri og nye beboelsesejendomme.

Højer bymidte har mange bevaringsværdige og fredede bygninger, men enkelte huse forfalder. Byindsatser under forberedelse, bl.a. er Højer Byfond igangsat i 2017.

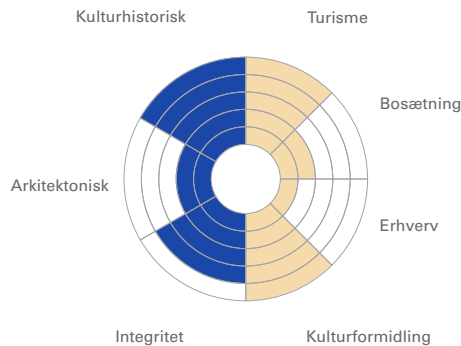
13

HØJER KANAL, HØJER SLUSE OG HØJER DIGE

Højer Kanal, Højer Sluse og Højer Dige er opført i 1861. Kanalen fungerede som havn indtil 1981. Højer sluse og dige fungerer i dag som sekundær sikring til Det Fremskudte Dige.

Kanal, sluse og dige er en væsentlig del af landskabet og fortællingen om inddæmningen af marsken. Med til kulturmiljøet og fortællingen hører pumpestationen, slusemesterboligen og fodermelsfabrikken.

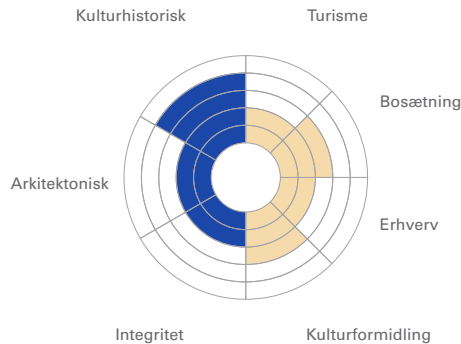
14

HØJER OG MØGELTØNDER KOG

De to værftsgårde Pokkenbølgård og Poppenbøl i henholdsvis Højer og Møgeltønder Kog.

Pokkenbølgård er tidligere erklæret meget bevaringsværdig, men i dag er kun stuehuset og en del af den vestlige længe bevaret. Poppenbøls ældre bygninger blev nedrevet i 1800-tallet. I stedet opførtes i 1899 et anseligt, hvidkalket stuehus med frontispice, samt nyere avlsbygninger på et højt værft.

15

HØJKLYNGE MELLE M HJERPSTED OG KOLDBY
Udgår pga. screeningskriterierne.

● VÆRDISÆTNING

● POTENTIALEVURDERING

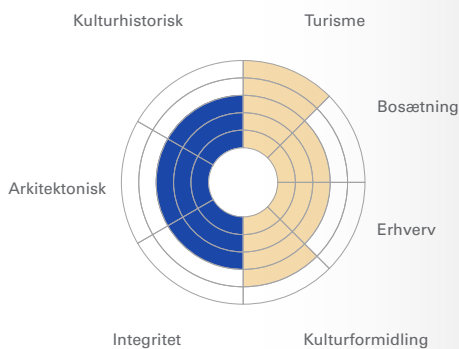
16

JUVRE OG TOFTUM

Miljøet består af en række tætliggende gårde i det flade hedeagtige landskab tæt ved Juvrediget. Mest fremtrædende er Kommandørgaarden og Toftum gamle skole.

Kun få af gårdene er velbevarede. Kommandørgaarden skiller sig ud som meget velbevaret og ligeledes den lille Toftum gamle skole. Begge bygninger fungerer i dag som museum.

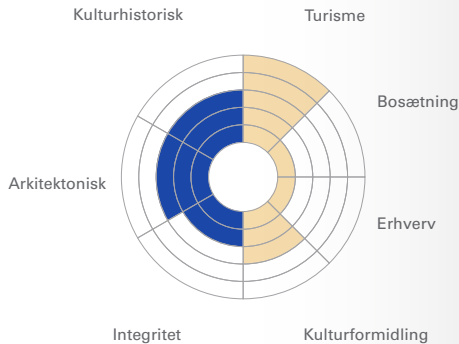
17

LAKOLK

Fra omkring 1900 et rekreativt og populært ferieområde i klitterne med små blokhuse, hotel, restaurant og pavillion.

Den oprindelige fortælling om “Nordseebad” er vanskelig at aflæse. I dag er stedet præget af moderne sommerhusbebyggelse, mens der er kun få rester af de oprindelige sommerhuse tilbage. Hotel Lakolk har stor arkitektonisk værdi, på trods af modernisering.

18

LANDEGRÆNSEN

Udgår pga. screeningskriterierne.

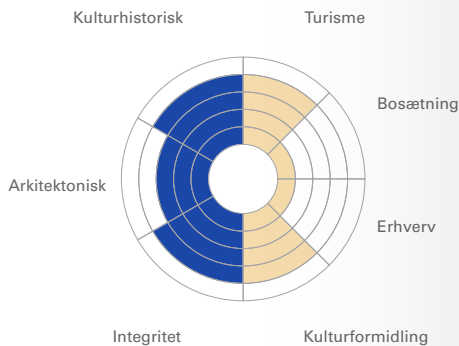
19

MARGRETHEKOG, DET FREMSKUDTE DIGE OG VIDÅSLUSEN

Det Fremskudte Dige blev opført 1979 - 1981. Vidåslusen består af tre betonkamre med hver to sluseporte af træ. Med det nye dige mistede Højer Sluse og Kanal sin funktion som udskibningshavn.

Fra diget er der udsigt mod vest ud over Vadehavet, mod øst ind over Højer gamle sluse og dige og mod nordøst Højer By med Højer Mølle som et markant vartegn. Margrethekog og diget blev fredet i 1984.

● VÆRDISÆTNING

● POTENTIALEVURDERING

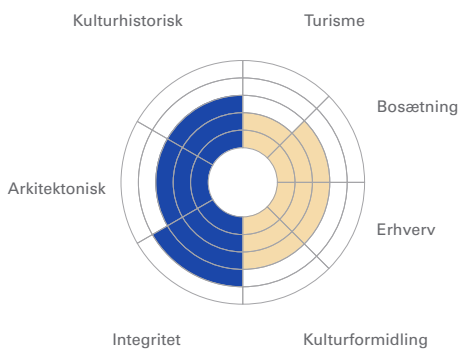
20

MJOLDEN

Slynget vejby, placeret i overgangen mellem gest og marsk, med gamle huse og gårde beliggende langs den slyngede Præstegårdsvej, der omkranser en stor grønning.

Mjolden har en velbevaret bebyggelsesstruktur, hvor kirken og gårdene på værfter udgør en fin, bevaret helhed. Det store, åbne græsareal i bymidten præger oplevelsen af landsbyens bebyggelse.

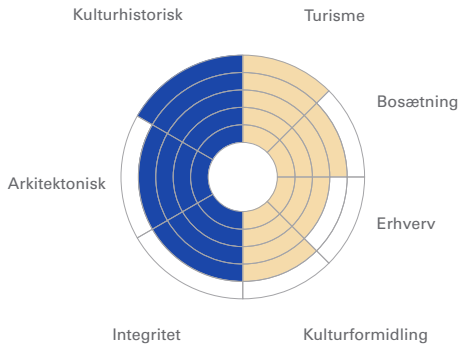
21

MØGELTØNDER, SCHACKENBORG OG RØJ

Møgeltønder kan deles i fire områder med hver sin karakter: Kirkebyen, Sønderbyen, Slotsgaden og Schackenborg med slotsparken mod øst.

Slottet og Slotsgade er velbevarede og udgør en turistattraktion. Byens øvrige områder har bevaret en del gamle huse og gårde. Sammenhængen i hele byen kan med fordel indtænkes i byudvikling og formidling.

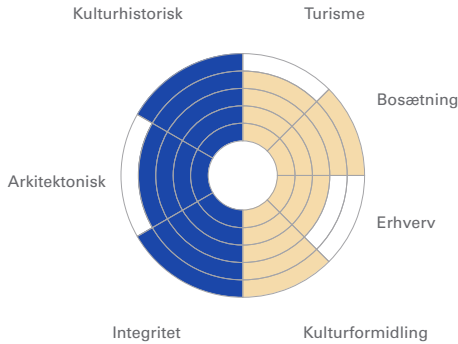
22

NØRREMØLLE OG GAMMEL FREDERIKSKOG

På diget mellem Gammel Frederikskog og Rudbøl Kog ligger den lille bebyggelse. Nær landsbyen findes gendarmhus og pumpestation.

Beliggenheden på diget mellem kogene og sammenhængen med pumpestation og gendarmhus er unik. Hertil kommer at bygningsstrukturen og bygningerne er meget velbevarede.

23

REJSBY VED ÅBØLLING-HAVERVAD

Udgår pga. screeningskriterierne.

● VÆRDISÆTNING

● POTENTIALEVURDERING

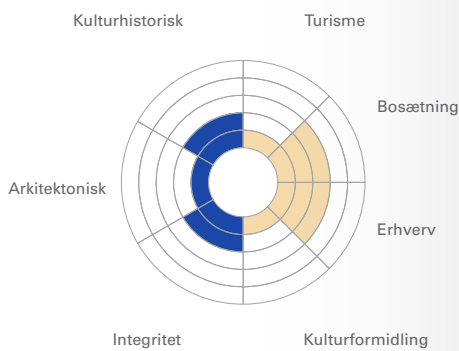
24

ROOST

Stort kulturmiljø med landsby, ejerlav med voldsteder og husmandskolonier.

Det afgrænsede kulturmiljø er geografisk meget stort og værdierne er vanskelige at aflæse på stedet.

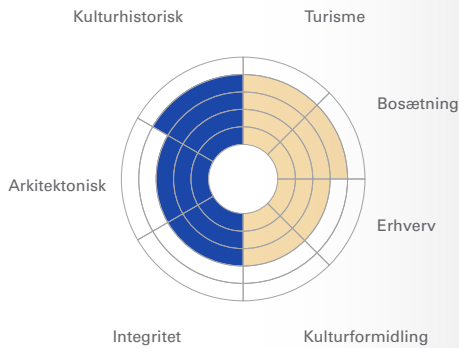
25

RUDBØL

Oprindeligt anlagt på et byværft og følger diget fra nord. Mod syd ligger kro og broen over Vidåen. Landbyen har fra 1920 fået tilført husrækker i både Tyskland og Danmark.

Byen er præget af ældre vestslesvigske gårde. Flere af gårdene er velbevarede, men byen er også præget af modernisering og enkelte steder af forfald.

26

RØMØ

Udgår pga. screeningskriterierne.

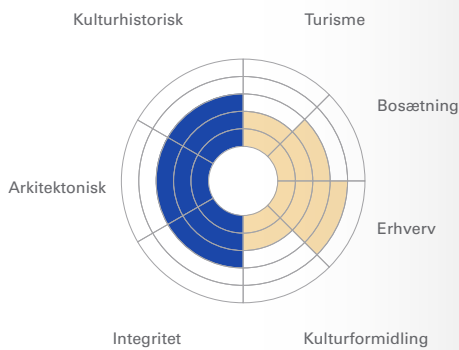
27

SKAST

Landsby med en rektangulær vejstruktur med et åbent bebyggelsesmønster af gårde og huse.

Byen er især præget af den store gamle Skastgaard i bymidten, som har fået tilføjet flere nyere bygninger og siloanlæg.

● VÆRDISÆTNING

● POTENTIALEVURDERING

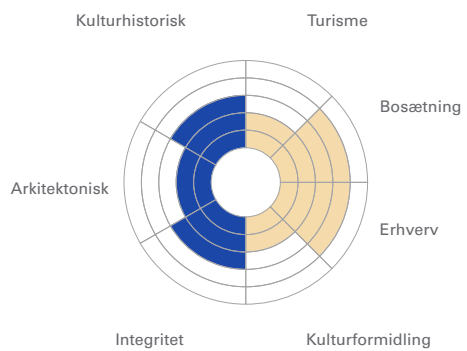
28

SKÆRBÆK

Stationsby, hvor den tidligere randbebyggelse har udviklet sig til en større bymæssig bebyggelse, grundet beliggenheden i et trafikknudepunktet med jernbane og vejen til Rømø.

Den gamle stationsbygning er bevaret, men står tom. Det gamle hotel på hjørnet af Østergade og Ribevej er nedrevet og erstattet af et supermarked.

29

SOLVIG

Udgår pga. screeningskriterierne.

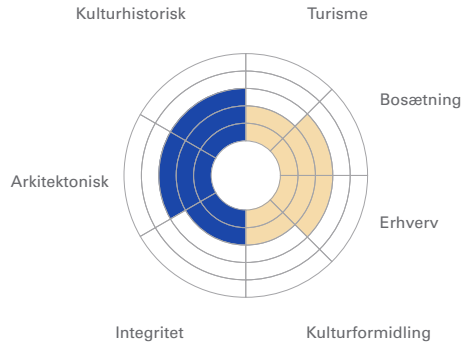
30

SÆD

Sæd er en større landsby beliggende på en sandbanke mellem to grene af Vidåens løb.

Landsbyens struktur er velbevaret, men mange af byens ældre gårde og huse er præget af ombygninger og forfald. Mange bygninger er nedrevet og byen virker affolket.

31

SÆD GRÆNSEOVERGANG

Udgår pga. screeningskriterierne.

● VÆRDISÆTNING

● POTENTIALEVURDERING

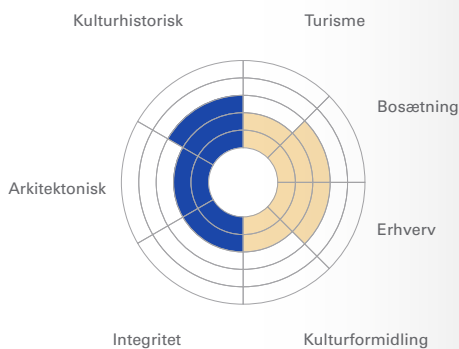
32

SØNDER SEJERSLEV, NØRRE SEJERSLEV OG VRÅGÅRD

Tre mindre sammenhængende landsbyer, der udgør en tydelig randbebyggelse.

Bebyggelsen er præget af landevejen, forskellige arkitektoniske stilarter og har flere forfaldne huse, især langs med landevejen. Desuden gør kulturmiljøets store geografiske udstrækning det vanskeligt at opleve værdierne på stedet.

33

TRØJBORG

Udgår pga. screeningskriterierne.

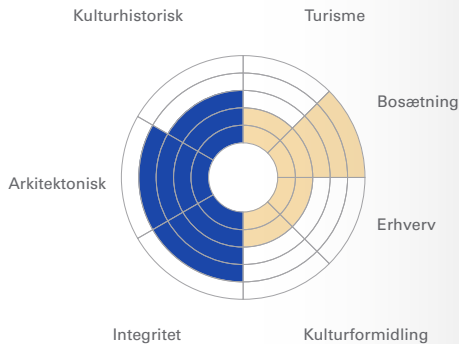
34

RIBE LANDEVEJ, TØNDER

Kulturmiljøet er præget af sine karakteristiske bygninger på begge sider af Ribe Landevej. De tidligste huse på vejens østside er fra omkring år 1900 opført som tyske samlingssteder, mens den første bygning på vestsiden var Tønder Landbrugsskole fra 1914.

De fleste bygninger er velbevarede og bevaringsværdige. Der er udarbejdet bevarende lokalplan for området.

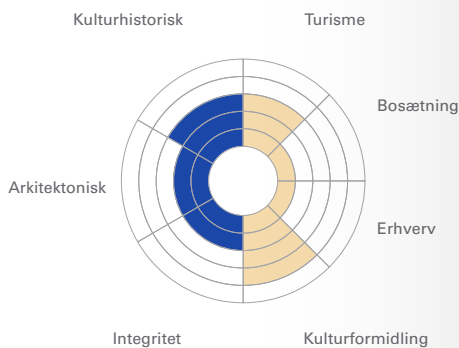
35

SOLDATERSKOVEN, TØNDER

Luftskibsbaser fra 2. Verdenskrig med unik historie. Mest karakteristisk er gasværket opført til fremstilling af brint. Over for ligger en række funktionærboliger. Af de tre store luftskibshaller er kun bevaret enkelte rester af fundamentet.

Anlægget strækker sig over et stort areal og pga. de få bevarede bygninger, er det vanskeligt at opleve. Værdierne knytter sig primært til kulturhistorien.

● VÆRDISÆTNING

● POTENTIALEVURDERING

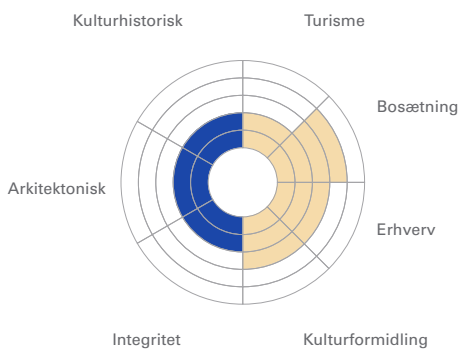
36

VESTBYEN, TØNDER

En nyere bydel fra omkring år 1900, hvor de centrale elementer er bebyggelsen langs Strucks Allé, Vidingherredsgade og Markgade, der er præget af preussisk byggeskik.

Området er præget af de markante bygninger Tønder Banegård og Victoria Bryggeri, opført i 1888.

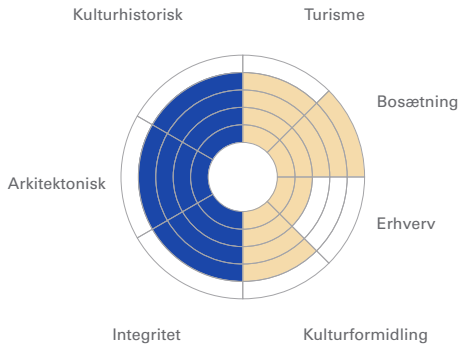
37

TØNDER BYKERNE

Købstadens gamle bykerne består af en middelalderlig bystruktur med slyngede gadeforløb, hvor de smalle bygrunde har tætliggende gavlhuse med karnapper til gaden og baghuse til stalde og pakhuse.

Velbevaret bykerne med intakt bebyggelsesmønster fra Middelalderen med relativt mange uændrede bygninger, både store pælægtslige huse i hovedgaden og mere ydmyge huse i sidegaderne.

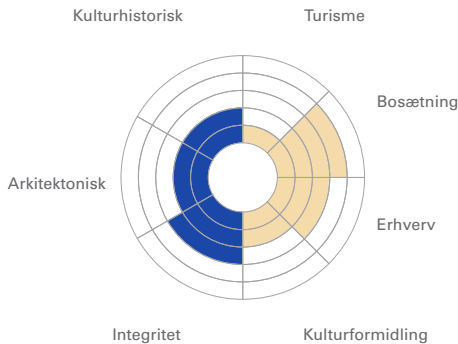
38

KASERNEN OG CARSTENSGADE MED SYGEHUSET, TØNDER

Vejforløb præget af gedigen bebyggelse i Bedre Byggeskik og vestslesvigsk hjemstavnstil beliggende langs Carstensgade og Provst Petersens vej. Miljøet er afgrænset af sygehuset ind mod byen og af Tønder Kaserne mod nord.

Kasernekomplekset er et harmonisk firfløjet anlæg i gule Flensborgsten. En del af huse i området er kraftigt ombyggede, hvilket skæmmes oplevelsen af kulturmiljøet.

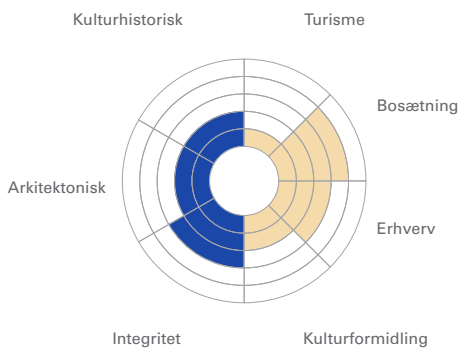
39

LEOS ALLÉ, TØNDER

Ældre, planlagt villakvarter lige nord for Tønders gamle bykerne, kendetegnet ved mange huse i en blanding af vestslesvigsk hjemstavnstil og Bedre Byggeskik, der er beliggende på store grunde.

Villakvarter med homogene gadeforløb og bebyggelse. Villaerne fremstår overordnet velbevarede uden skæmmende om- og tilbygninger, og grundene har bevaret deres oprindelige udstykningsstruktur.

40

TØNDER MARSKEN

Udgår pga. screeningskriterierne.

41

UBJERG

Marsklandsby bygget på et byværft, så bygningerne er gået fri af oversvømmelser i marsken. Mest markante er middelalderkirken, præstegården fra 1675 og den store firlængede gård, Bjerremark.

Bevaringsværdierne knytter sig i dag primært til kirken, præstegården og Bjerremark, der alle er velbevarede.

Kulturhistorisk

Turisme

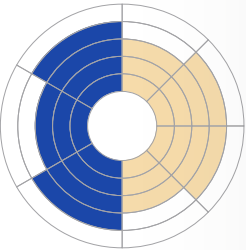
Bosætning

Erhverv

Kulturformidling

Integritet

Arkitektonisk

42

VED ÅEN

Langs Vidåens gamle forløb ligger en række værfthuse anlagt på kunstigt skabte værfter, der ligger som "små øer" i Tøndermarsken. Værfthusernes byggeskik er præget af vestslesvigsk tradition.

Flere af værfterne er fredet, og Ved Åen er nr. 13 og 17 er bygningsfredede. Generelt er værfter og bygninger præget af forfald og ombygninger og er vanskelige at opleve som en helhed.

Kulturhistorisk

Turisme

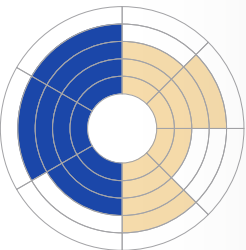
Bosætning

Erhverv

Kulturformidling

Integritet

Arkitektonisk

43

VED GADEN

Ved Gaden består i den nordlige del af tre værfthuse og i den sydlige del af en række mindre huse på østsiden af diget. Nordligst og på vestsiden af diget ligger Hjørnekroen.

Værfts- og digegårdenes unikke byggeskik kan opleves fra landevejen. De fleste er præget af moderniseringer.

Kulturhistorisk

Turisme

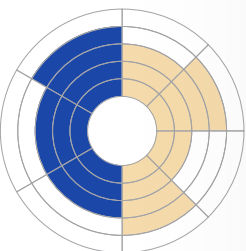
Bosætning

Erhverv

Kulturformidling

Integritet

Arkitektonisk

44

VRÅBY

I det kuperede klithedelandskab findes små "Rømhuse". Flere af husene er opført som matroshuse, hvor af enkelte rummer stor bevaringsværdi.

Bygningerne er spredt i landskabet og er vanskelige at opleve som en helhed. Få af husene har bevaret deres oprindelige stil og udtryk.

Kulturhistorisk

Turisme

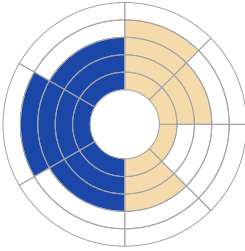
Bosætning

Erhverv

Kulturformidling

Integritet

Arkitektonisk

45

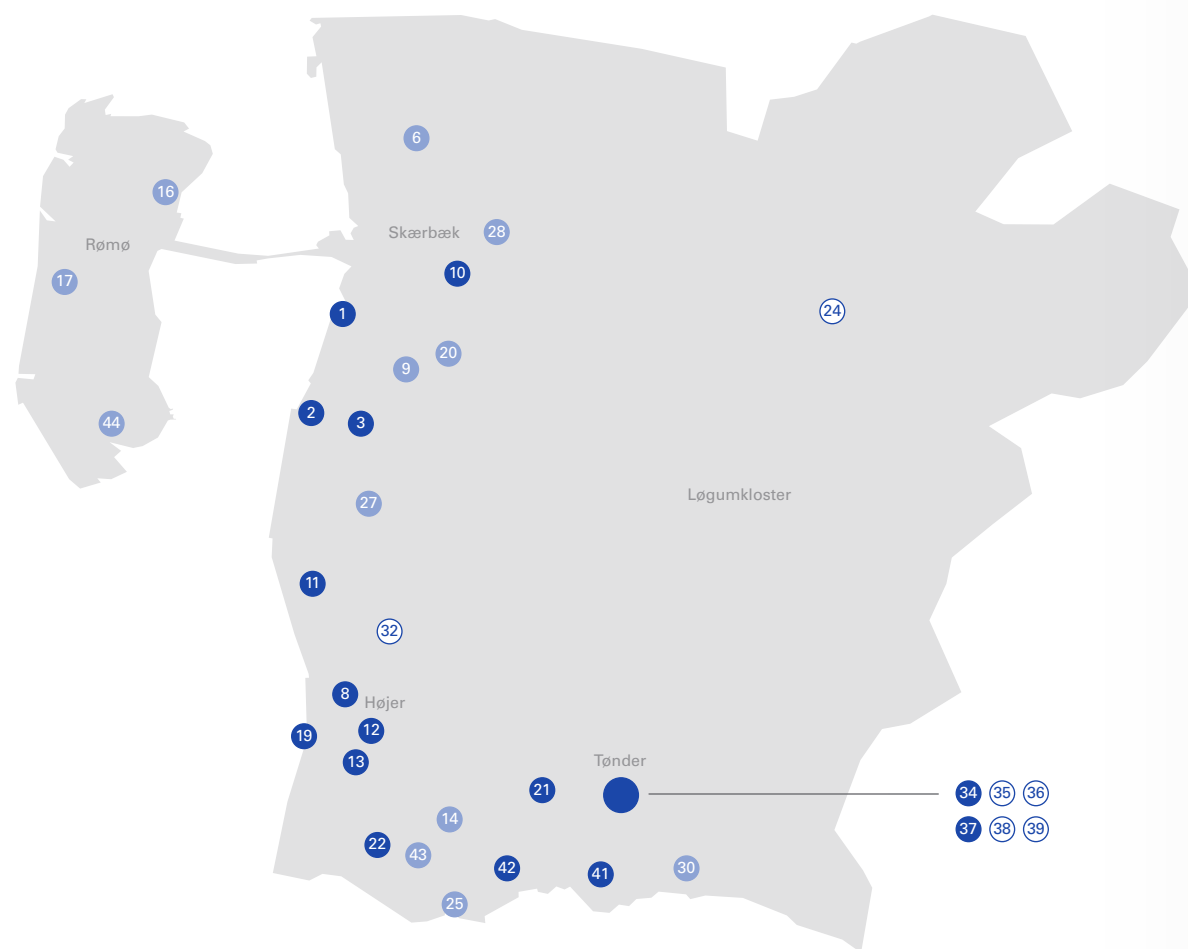
VRÅBY PLANTAGE

Udgår pga. screeningskriterierne.

KULTURMILJØERNES SAMLEDE VÆRDI

TØNDER KOMMUNE

- **HØJ VÆRDI** (VÆRDISUM 11-15)
- **MIDDEL VÆRDI** (VÆRDISUM 8-10)
- **LAV VÆRDI** (VÆRDISUM 3-7)

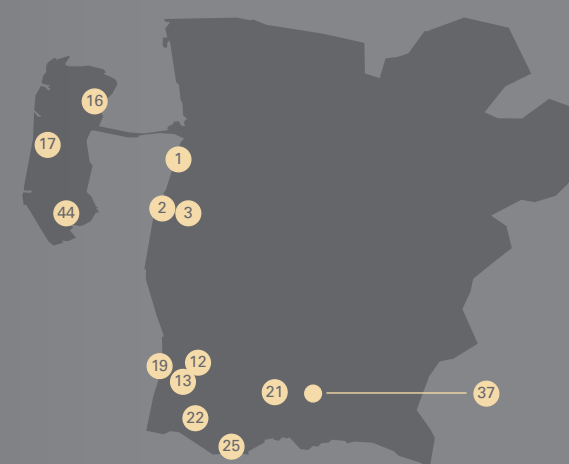
KULTURMILJØERNES UDVIKLINGSPOTENTIALE

TØNDER KOMMUNE

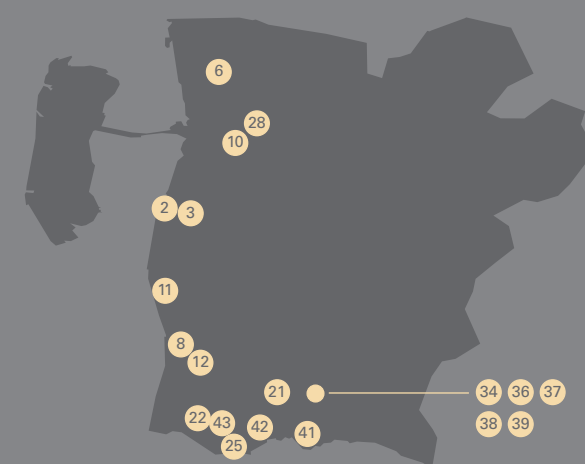
- **HØJ** (VURDERING 4-5)

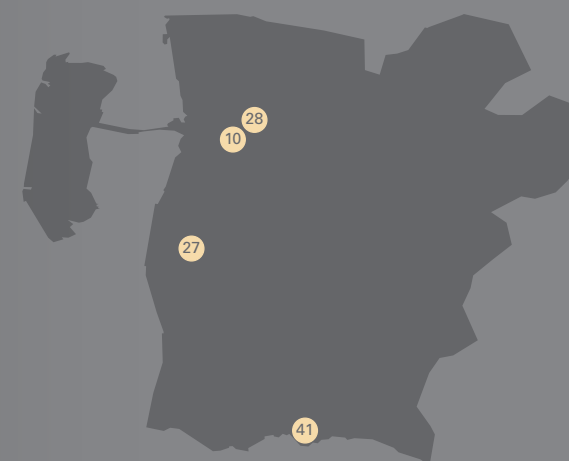
TURISME

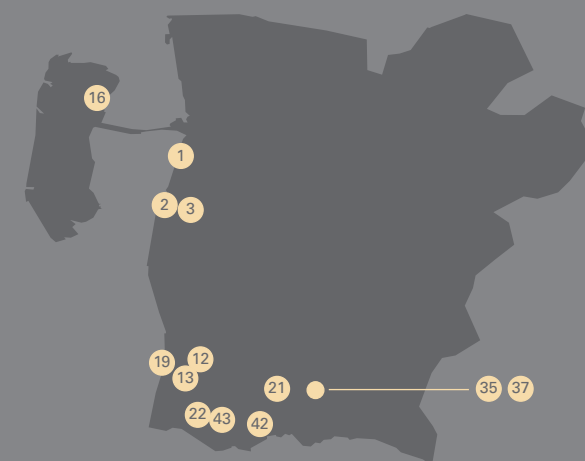
BOSÆTNING

ERHVERV

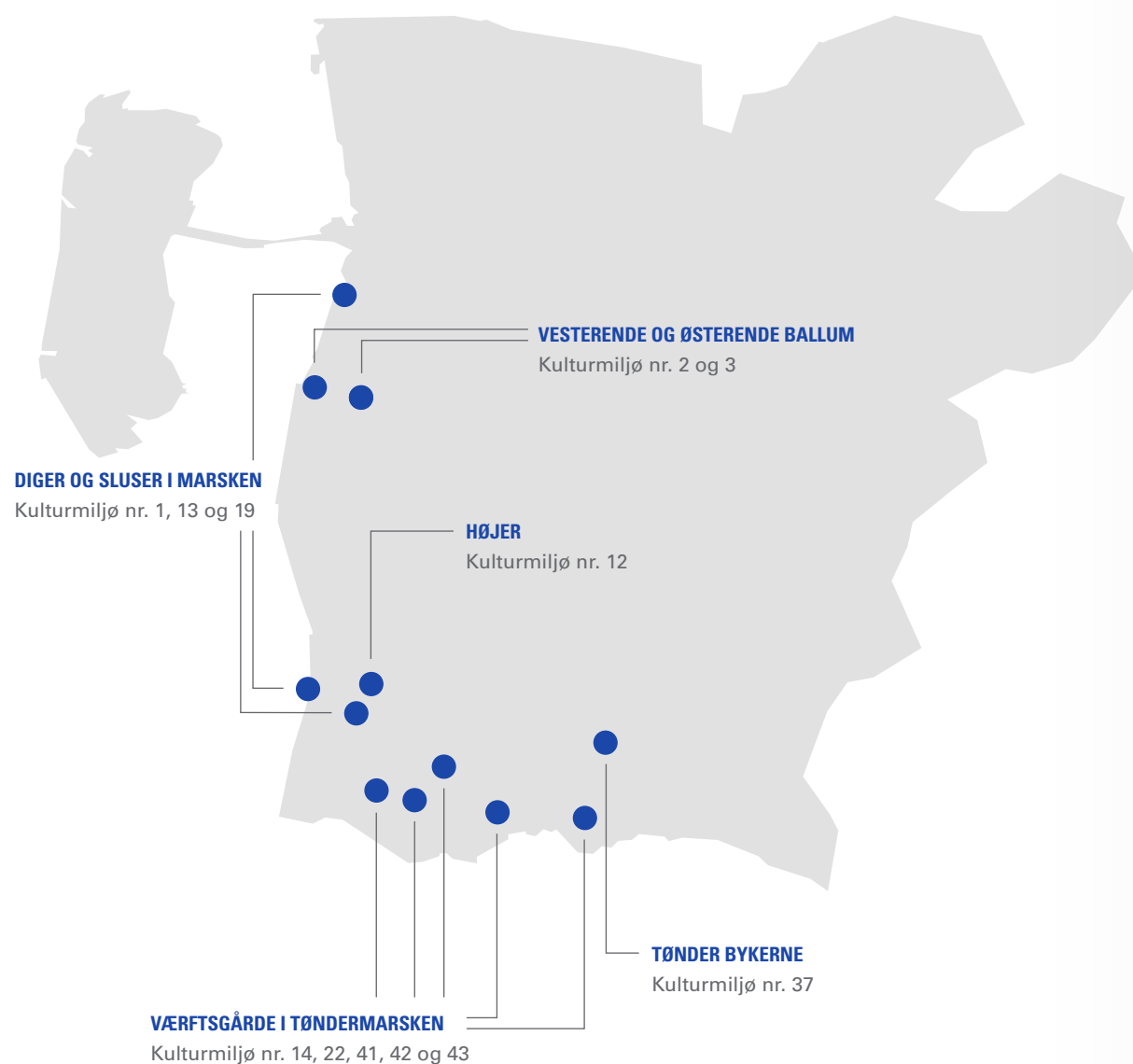

KULTURFORMIDLING

UDVALGTE KULTURMILJØER

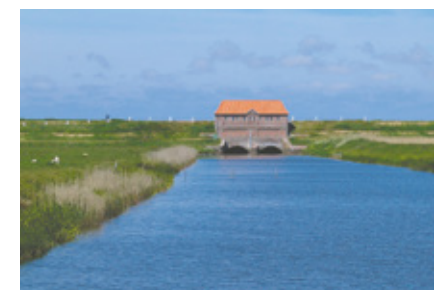
I TØNDER KOMMUNE ER FØLGENDE
KULTURMILJØER UDVALGT:

VESTERENDE OG ØSTERENDE BALLUM

Kulturmiljø nr. 2 og 3

Udvælgelsesgrundlag: De to landsbyer er udvalgt på grund af deres smukke placering i landskabet, hvor gesten møder marsken, og landsbyernes mange velbevarede huse og gårde i vestslesvigsk byggeskik, samt kulturmiljøets potentialer inden for turisme, bosætning og kulturformidling.

DIGER OG SLUSER I MARSKEN

Kulturmiljø nr. 1, 13 og 19

Udvælgelsesgrundlag: Digerne og sluserne i Tønder Kommune er udvalgt på grund af den enestående landskabelige fortælling om menneskets årtusindlange kamp mod havet i det flade marsklandskab, samt kulturmiljøets potentialer inden for turisme og kulturformidling.

HØJER

Kulturmiljø nr. 12

Udvælgelsesgrundlag: Højer er udvalgt på grund af byens unikke beliggenhed i Tøndermarsken og den velbevarede bykerne, der forener fortællingen om bosætning i marsken, digerne og den helt særlige byggeskik på egnen, samt kulturmiljøets potentialer inden for turisme, bosætning og kulturformidling.

VÆRFTSGÅRDE I TØNDERMARSKEN

Kulturmiljø nr. 14, 22, 41, 42 og 43

Udvælgelsesgrundlag: Værfts- og digebebyggelserne i Tøndermarsken er udvalgt på grund af deres unikke byggeskik, som fortæller om bosætningen i vadehavsregionen, samt kulturmiljøets potentialer inden for turisme, bosætning og kulturformidling.

TØNDER BYKERNE

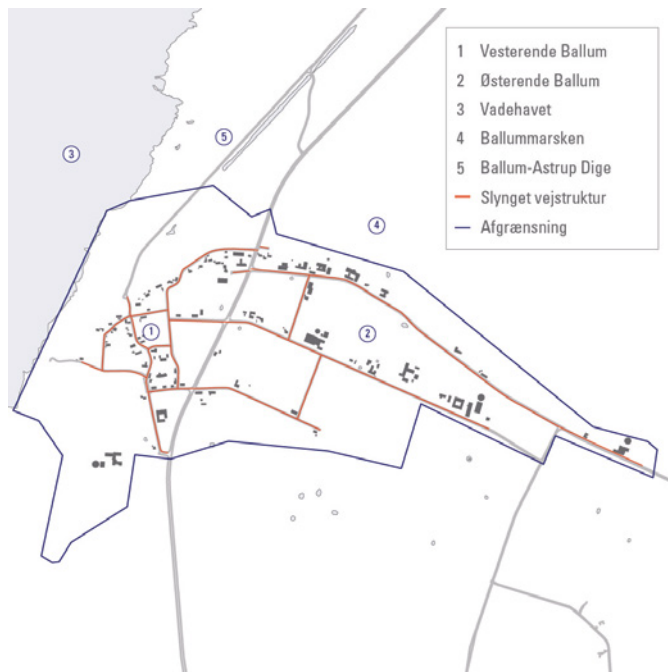
Kulturmiljø nr. 37

Udvælgelsesgrundlag: Tønder bykerne er udvalgt på grund af den gamle købstads velbevarede bebyggelsesmønster med de lange smalle bygrunde med tætliggende gavlhuse med karnapper og baghuse til stalde og pakhuse, samt kulturmiljøets potentialer inden for turisme, bosætning og kulturformidling.

VESTERENDE OG ØSTERENDE BALLUM

Kirken og nabobebyggelsen i Vesterende Ballum set fra syd

Vesterende og Østerende Ballums intakte bystruktur med Ballummarsken mod nord og Vadehavet mod vest

BESKRIVELSE

Vesterende og Østerende Ballum er to landsbyer beliggende i det klare landskabelige skel, hvor den nordlige kant af Hjerpested Bakke møder Ballummarsken med Vadehavet mod vest. De to landsbyer har intakte bebyggelsesstrukturer med ældre, velbevarede gårde og huse, flere i vestslesvigsk byggeskik, beliggende langs det slyngede og terrænbestemte vejnet.

FORTÆLLING

Vesterende og Østerende Ballum er unikke landsbyer på grund af deres landskabelige placering på kanten af Vadehavet og Ballummarsken. Selvom de to landsbyer er næsten sammenvoksede, opleves deres struktur forskelligt. Vesterende Ballum er en kirkelandsby med bebyggelsen placeret omkring kirken og kirkegården, hvor en række velproportionerede huse er sammenbygget med stendiget, i et unikt bebygget miljø. Mod syd er der en fin overgang mellem det dyrkede land og kirken, mens der mod vest er kig til Vadehavet mellem husene. I Østerende Ballum består bebyggelsen af en mere åben og landlig struktur med større gårde beliggende i et fint forløb langs gestranden ud til den vidtstrakte Marsk mod nord.

BÆRENDE BEVARINGSVÆRDIER

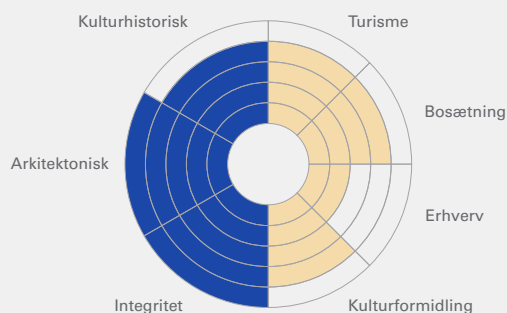
De bærende bevaringsværdier knytter sig til landsbyernes smukke beliggenhed på kanten til marsken og den velbevarede bygningskultur med de tætliggende huse i Vesterende Ballum og de fritliggende gårde i Østerende Ballum.

STATUS

Landsbyernes bystruktur er velbevaret og størstedelen af bygningerne er i god bevaringsstand efter der er gennemført en stor restaureringsindsats. Der er vedtaget en bevarende lokalplan i 2009, der skal sikre landsbyernes afgrænsning mod marsken og Vadehavet, friholde området for byudvikling og bevare det unikke miljø omkring kirken.

Kommune:	Tønder Kommune
Kategori:	Bymiljø - Landsby
Emne i kommuneplan:	Landsbystruktur
Omfang:	Kulturmiljø nr. 2 og 3
Udpeget i kommuneplan:	Ja
Adgangsforhold:	Offentlig adgang

- VÆRDISÆTNING
- POTENTIALEVURDERING

VESTERENDE OG ØSTERENDE BALLUM

En af de mindre, fritliggende gårde i Østerende Ballum

Det unikke landsbymiljø i Vesterende Ballum, hvor husene er sammenbygget med kirkegårdens stendige

En af de store fritliggende gårde på kanten til marsken i Østerende Ballum

1

13

19

DIGER OG SLUSER I MARSKEN

Ballum-Astrup Dige og Ballum Sluse

Kulturmiljøets udvalgte diger og sluser i Vadehavsregionen

BESKRIVELSE

Temaudpegning, der omfatter Højer Dige, Det Fremskudte Dige og Vidå Sluse samt det nordlige Ballum Astrup Dige, der alle er dele af et større system af diger i Vadehavet. Højer Dige blev opført 1859-61 med en længde på 6,6 km og erstattede en række mindre diger fra perioden, hvor Højer var udskibningshavn for Tønder. Gennemsejlingen og muligheden for erhvervshavn inden for slusen stoppede da Det Fremskudte Dige og Vidå Sluse blev opført i 1979-81. Ballum Astrup Diget blev opført 1914-1919 med samtidig slusebygning og slusemesterbolig i hjemstavnsstil præget af Bedre Byggeskik.

FORTÆLLING

Digerne, sluserne og deres bygningsanlæg udgør en enestående fortælling om menneskets kamp mod havet i det flade marsklandskab. Digerne lange horisontale linjer deler landskabet i to og udgør stærke indslag i det flade marsklandskab, mens sluser, slusemesterboliger og tilknyttede bygninger opleves som markante kulturelementer, der vidner om kulturmiljøernes vigtige funktion i det store landskab. Fra digerne har man godt udsyn og kan opleve det omskiftelige Vadehav og marsken.

BÆRENDE BEVARINGSVÆRDIER

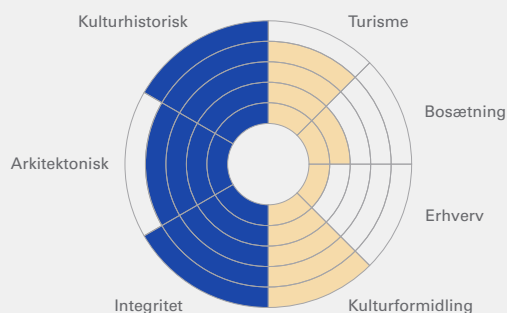
De bærende bevaringsværdier knytter sig til digerne, sluserne og de tilknyttede bygninger, der udgør vigtige markører for oplevelsen af marsken og dets kulturlandskab.

STATUS

Kystdirektoratet har ansvaret for digerne og sluserne, der vedligeholdes af slusemestre og digelaug. De er alle i god stand, selv om stormfloder og klimaet altid vil udgøre en trussel. Bevoksningen på digerne holdes nede af græssende får. Ballum slusemesterbolig er indrettet som slusekro og fremstår velholdt og original.

Kommune:	Tønder Kommune
Kategori:	Industrimiljø - Landvinding
Emne i kommuneplan:	Kanaler, diger og sluser
Omfang:	Kulturmiljø nr. 1, 13 og 19
Udpeget i kommuneplan:	Ja
Adgangsforhold:	Offentlig adgang

- VÆRDISÆTNING
- POTENTIALEVURDERING

DIGER OG SLUSER I MARSKEN

Slusekroen er en markant arkitektonisk markør i det flade marsklandskab

Højer sluse og dige

Den velbevarede slusemesterbolig er i dag indrettet som slusekro

HØJER

Højer by, møllen og vandtårnet set fra diget

Den gamle bykerne med blandet bebyggelse bestående af gamle huse og gårde samt nyere industribygninger

BESKRIVELSE

Højer har udviklet sig i flere faser. Mest markant er opblomstringen i 1500-tallet i forbindelse med opførelsen af Højer-Rudbøl diget, hvor byen blev udskibningshavn for Tønder. I bykernen findes karakteristiske marskbebyggelser bestående af gårde og huse i vestslesvigske stil samt bevarede, snoede gadeforløb med brostensbelægning. I løbet af 1900-tallet udviklede byen sig yderligere med industri, nye beboelsesejendomme og senest med villakvarterer.

FORTÆLLING

Højers beliggenhed på en moræneknold i Tøndermarsken, forbindelsen til Højer Kanal, Højer Sluse og det gamle dige udgør en fortælling om bosætning i det flade landskab og kampen mod Vadehavet. Højer er et unikt kulturmiljø, hvor bygninger, landskab og historie er tæt sammenknyttet og samspillet mellem by og marsk opleves som meget nærværende. Byen er karakteriseret ved sin gamle bygningskultur med vestslesvigske huse og gårde, bl.a. den gamle Kiers Gård, i røde mursten med frontkviste og stråtage. Kirken, møllen og vandtårnet er markante vartegn i byen, mens hotellet ved torvet og Højer Pølser udgør nyere oplevelsesmarkører.

BÆRENDE BEVARINGSVÆRDIER

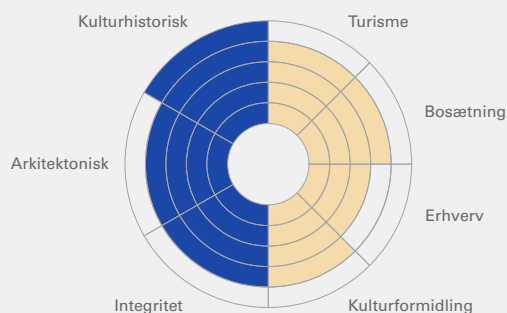
De bærende bevaringsværdier knytter sig til den gamle bykerne og ældre huse og gårde, opført i vestslesvigske byggeskik, til kirken, møllen samt industribygningerne og boligerne fra omkring år 1900.

STATUS

Højers bygningskultur er velbevaret, men en del af de ældste bygninger er dog truet af forfald. Der er i 2013 lavet Udviklings- og bevaringslokalplan for Højer bymidte, og der forberedes flere indsatser, som gennem kulturmiljøet og bygningskulturen kan fremme turisme og tilflytning. Mere veldefinerede byrum vil gøre det lettere at aflæse historien samt opleve byen og landskabet.

Kommune:	Tønder Kommune
Kategori:	Bymiljø - Købstad
Emne i kommuneplan:	Flække
Omfang:	Kulturmiljø nr. 12
Udpeget i kommuneplan:	Ja
Adgangsforhold:	Offentlig adgang

- VÆRDISÆTNING
- POTENTIALEVURDERING

HØJER

Den gamle bykerne med den blandede bebyggelse bestående af gamle huse og gårde samt nyere industribygninger

Højer Mølle er et markant vartegn i byen

En af de gamle gårde i bykernen med Højer Pølsers butik og fabrik i baggrunden

14

22

41

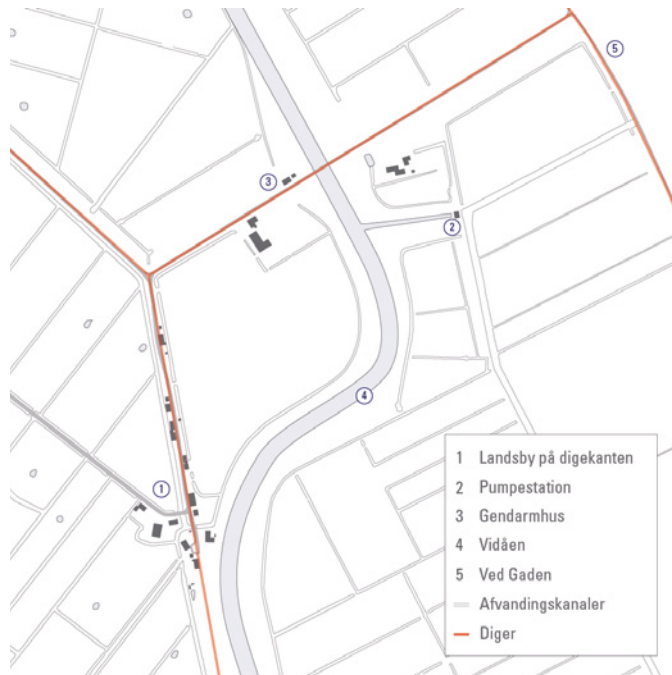
42

43

VÆRFTSGÅRDE I TØNDERMARSKEN

Værftsgården Sødam, Ved Åen

Udsnit af kulturmiljøet med Nørremølles bebyggelse beliggende på digekanten ved Gammel Frederikskog

BESKRIVELSE

Værfts- og digebebyggelser er en særlig karakteristisk bygningstype i den flade Tøndermarsk, hvor gårdene blev anlagt på forhøjninger, der beskyttede mod stormflod og oversvømmelse. Værfterne er kunstigt anlagte øer i den flade og vidtstrakte marsk, der enten ligger isoleret som enkeltgårde eller samlet i små landsbyer. De høje diger var også velegnede til at bygge på, og de små gårde trykker sig mod digekanter og digekroner for at undgå vandet.

FORTÆLLING

Udpegningen rummer fem kulturmiljøer omfattende værftsgårde i landskabet, en landsby på byværft og en landsby på digekant, der til sammen fortæller om en unik anlægstype med rødder i en slesvigsk byggetradition, der kun findes i Vadehavsområdet. De fritliggende værfts- og digegårde præger oplevelsen af det flade ubebyggede landskab og udgør et sjældent samspil mellem bebyggelser og landskab. Bebyggelserne er karakteriseret ved deres grundmurede facader i rød-brune tegl, de enkle dekorationer i murværket som gesimsbånd og smedede murankre samt høje stråtage med græstørv over rygningen. En høj frontkvist markerer indgangen. Bygningerne er opført i få og enkle materialer, der kunne skaffes og fremstilles lokalt.

BÆRENDE BEVARINGSVÆRDIER

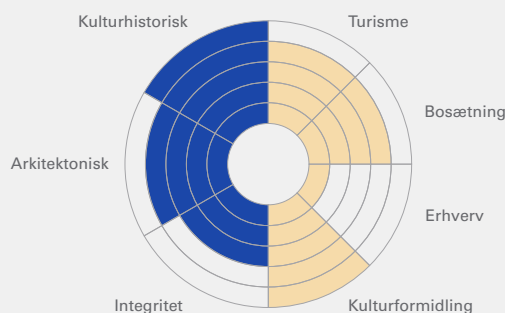
De bærende bevaringsværdier knytter sig til værfts- og digebebyggelsernes unikke danske byggeskik i Tøndermarsken, der fortæller om bosætningen i vadehavsregionen. Størst oplevelsesværdi har Nørremølle ved Gammel Frederikskog.

STATUS

Værfts- og digegårdene er i meget varierende bevaringsstand. Flere værfter fremstår ubebyggede og en del gårde har mistet sine avlsbygninger. Forfaldet er størst på de enkeltliggende værftsgårde.

Kommune:	Tønder Kommune
Kategori:	Landbrugsmiljø - Bøndergårde, Bymiljø - Landsby
Emne i kommuneplan:	Værftsgårde, Landsby på digekrone og digekant, Landsby på byværft
Omfang:	Kulturmiljø nr. 14, 22, 41, 42 og 43
Udpeget i kommuneplan:	Ja
Adgangsforhold:	Delvist offentlig adgang

- VÆRDISÆTNING
- POTENTIALEVURDERING

VÆRFTSGÅRDE I TØNDERMARSKEN

Digegården Nørremølle

Nørremølle, en lille landsby beliggende på digekanten ved Gammel Frederikskog

Gadeforløb i landsbyen Nørremølle

TØNDER BYKERNE

Gavlhuse med karnapper i de brostensbelagte gader

Tønder bykerne med sit krogede vejforløb og lange smalle grunde med gavlhuse

BESKRIVELSE

Tønder opstod som anker- og ladeplads i Vidådeltaet på randen af gesten ud mod de store marskarealer. Den gamle byplan har ikke ændret sig væsentligt siden 1700-tallet, på trods af flere store brande. Det middelalderlige stavnsystem i Tønder bestod af lange smalle bygrunde bebygget med tætliggende gavlhuse og baghuse indrettet med stalde og pakhuse. De karakteristiske gavlhuse med karnapper præger stadig mange af bykernens gader sammen med større ejendomme, opført af købmænd og kniplingshandlere.

FORTÆLLING

I Tønder kan man opleve en velbevaret bystruktur med gadeforløb og bebyggelsesmønster fra Middelalderen. Byen har en lang, svagt buet, øst-vestgående hovedgade med torv og kirke midt i byen samt mange velbevarede bygninger, både store palæagtige huse i hovedgaden opført af kniplings-, korn- og kvæghandlere og mere ydmyge huse i sidegaderne til kniplersker og håndværkere. Bykernen er afgrænset af grønne områder og anlæg, og mod Vidåen og marsken i syd ligger de større bebyggelser med museum og rådhus.

BÆRENDE BEVARINGSVÆRDIER

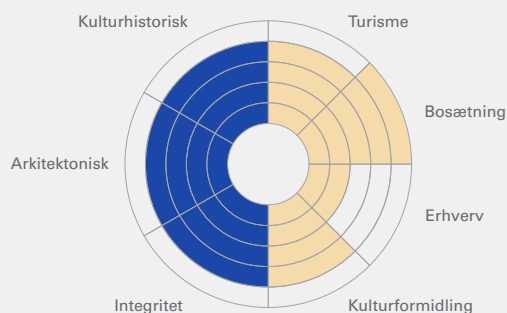
De bærende bevaringsværdier knytter sig til gadeforløbet i Tønders gamle bydel, der har bevaret et præg af middelalderlig struktur, og bebyggelsesmønsteret med de lange smalle bygrunde bebygget med tætliggende gavlhuse og baghuse indrettet med stalde og pakhuse.

STATUS

Bykernen er relativt velbevaret med flere fine miljøer, bl.a. hovedstrøget med mange oprindelige bygninger og et uændret gadeforløb. Kvarteret omkring Torvet, Smedegade, Kirkepladsen og Søndergade samt bag- og parallelgaderne syd for Storegade er også relativt uændrede. Byens overgang til Vidåen og marsken bør styrkes efter rådhusets markante tilbygning er opført i kanten af kulturmiljøet.

Kommune:	Tønder Kommune
Kategori:	Bymiljø - Købstad
Emne i kommuneplan:	Den middelalderlige bykerne
Omfang:	Kulturmiljø nr. 37
Udpeget i kommuneplan:	Ja
Adgangsforhold:	Offentlig adgang

- VÆRDISÆTNING
- POTENTIALEVURDERING

TØNDER BYMIDTE

Området omkring Tønder Kirke

Tønder har flere snoede bygader med belægninger i brosten og tegl

Østergade med det gamle Vajsenhus fra 1730 til højre

